

Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne.

AF

KNUD FABRICIUS

Hvad der forstaas ved Gennembruddet i dansk Historie, behøver ingen nærmere Forklaring; blot man nævner Navnene Adolf Ditlev Jørgensen, Troels-Lund, Julius Fridericia og Kr. Erslev, er alle enige om, at — al Forskel mellem disse Mænd ubestridt — er der noget fælles, som binder dem sammen og viser en Kløft mellem dem og det foregaaende historiske Slægtled, noget som gør, at vi betragter moderne dansk Historie som grundlagt af disse Mænd.

Hvori bestaar da Kløften? En Tradition vil svare: Nederlaget 1864, det som kaldte alle Kræfter til Live i det besejrede Land for at afværge den Udslettelse, som truede. Altsaa skal dansk Historieforsknings Fornyelse være et Led i det store Arbejde, som begyndtes under Mottoet: »Hvad udad tabes, det skal indad vindes«. Men der er ogsaa en anden Tradition, som vil sætte Fingeren paa 1871 og Georg Brandes' Vækkelse af Danmarks Aandsliv i naturalistisk Retning, en Vækkelse, der

Efterfølgende Foredrag, der holdtes 7. Aug. 1939 ved det nordiske Historikermøde i København, bygger delvis paa Kr. Erslevs og J. A. Fridericias efterladte Papirer, som opbevares paa det kgl. Bibliotek. For Til-ladelsen til ekstraordinært at benytte disse bringer jeg d'Hr. Læge Hilmar Fridericia og Overbibliotekar, Dr. phil. Carl S. Petersen, min hjertelige Tak.

fra Literaturen skal have bredt sig til alle Videnskabens Grene. Hvilken af disse to Traditioner er den rette? Eller har ingen af dem Ret?

Hvad nu Spørgsmaalet om Virkningen af 1864 angaar, ligger det nær at vende sig til de paagældende Historikere selv og høre deres Mening. I Indledningen til sin bekendte »Redegørelse« skrev A. D. Jørgensen virkelig 1896, at det var Følelsen af de dybe Mangler i Danmarks Udvikling før 1864, som »rev mig bort fra min ungdoms rige sysler«, d. v. s. Digtekunst og Filosofi. Men i selve Fremstillingen daterer han sin begyndende historiske Interesse allerede fra 1859, fra Italiens Befrielse og fra sin vaagnende Tillid til de nordiske Folks Fremtid inden for den almindelige Kulturudvikling. Om det følgende Aar 1860 skriver han: »Historien trådte nu afgjort i forgrunden«. Ved at høre Forelæsninger over tysk Literatur paa Københavns Universitet gik det op for ham, »hvad der egentlig kræves af en ædruelig betragtning af fortidens personer og forhold«. Det var dog endnu navnlig Verdensudviklingen, der fængslede ham, og han forfattede til sin egen Glæde en utrykt Fremstilling af Verdenshistorien i de bevægede Aar 1300—1648. Først Ulykken 1864 vender Jørgensen gennem Syslen med hans Fødebys Historie til et Kilstudium af Danmarks Historie i den ældre Middelalder, der tager sin Begyndelse i Januar 1865¹.

Det turde fremgaa af det her refererede, at det ikke er Jørgensens Vækkelse til Historiker, men til dansk, d. v. s. dansk-sønderjysk Historiker, der skyldes 1864. At dette sidste er en Kendsgerning, skal paa ingen Maade benægtes. Dog er der endnu Grund til at paapege, at de for kort Tid siden offentliggjorte Breve af Jørgensen viser en forbavsende Optimisme hos ham i selve Krigsaaret 1864, og at det først er i det følgende Aar, han begynder at tale om, at man maa »ydmyge sig og vedgaa netop sine Fejl og sin Brøde; ... en Prøvelse, der tilvisse vil medføre rig Velsignelse«². Selve hans Studier over dansk-slesvigsk Historie tog kun langsomt Form og satte først efter

¹ En Redegørelse (1901) S. 2, 59, 77, 79, 81, 108, 110.

² Breve S. 6 ff.

Aars Forløb Frugter. I Slutningen af 60'erne fremkom hans første Afhandlinger, og i Midten af 70'erne hans første større Værk: »Den nordiske Kirkes Grundlæggelse«. Jørgensen delte endnu i disse Aar i høj Grad sin Interesse mellem Historie og Filosofi med Religion.

Saa er der Troels-Lund og hans Forhold til Krigsulykken. Han var vokset op i et nationalt bevæget, københavnsk Borgerhjem, og baade Soldaternes Hjemkomst efter den første slesvigske Krig 1851, og Aaret 1864, hvor hans Halvbroder faldt ved de preussiske Troppers Overgang til Als, havde efterladt dybe Indtryk hos ham. Selv betragtede Troels-Lund ligesom Jørgensen senere Krigen 64 som det, der havde vakt ham til Klarhed over hans Livsopgave¹. Det er dog et Spørgsmaal, om Troels-Lund ikke her gør sig skyldig i en Tilbageslutning. I et pseudonymt æstetisk Ungdomsskrift (»Paa Vandring« af Poul Vedel), der udkom 1867, taler han om den rige Lære, som Historien giver, »naar man ser den som den successive Udfoldelse af Folkeaadernes Eiendommeligheder«. Her er det altsaa Verdenshistorien, han — ligesom den unge Jørgensen — først fængsles af. Og i Stridsskriftet mod Dietr. Schäfer (1894) siger Troels-Lund ærligt nok, at ligesom han personlig havde lært, hvad Hjemmet med dets Minder betød for ham selv, naar han vendte hjem til det, nedtrykt af Modgang i den ydre Verden, saaledes havde han forstaaet, at det samme maatte gælde for det danske Folk. »Dette er den oprindeligste Taagekærne, jeg kan naa til i Planen for min Kulturhistorie«. Det er aabenbart først i anden Række, 1864 spiller en Rolle for Forfatteren; han har skrevet, for at skrive sig fri for sine personlige Sorger. Men at 1864 indirekte ogsaa har været af Betydning for Troels-Lund, tør ikke benægtes.

Vender vi os fra disse to Historikere til de øvrige, noget yngre, af »Gennembruddets Mænd«, er Sagen imidlertid klar nok. Mens Jørgensen og Troels-Lund modtog Indtrykket af Krigen 64 som voksne Mænd (begge fødte 1840), var Steenstrup den Gang Student (f. 1844), Fridericia, Erslev og Rubin endnu i Drengalderen (f. henh. 1849, 1852 og 1854). Skønt selve

¹ Kn. Fabricius: Troels-Lund (1921) S. 24, 29.

Kr. Erslev i sin bekendte Universitetstale¹ 1911 hævder: »Næsten alle de, der kom til at føre an i det nye Slægtled, [er] først modnede til Mænd under Indtryk af vort Nederlag 1864 og dets Følger;« — han nævner blandt disse udtrykkelig sig selv og Fridericia; — og skønt en Række Forskere før og senere har gentaget denne Paastand (saaledes Aage Friis 1922²: »Trangen til Klarhed over, hvad der havde hidført Katastrofen, gav dansk Historieforskning et mægtigt Opsving,« og som Eksempler herpaa anføres Holm, Steenstrup, Troels-Lund, A. D. Jørgensen, Fridericia, Erslev, Heise, Møllerup, Bricka, Rubin og Neergaard); skønt denne Paastand altsaa er saa kategorisk, faar man den ingenlunde bekræftet ved at se paa Bevismateriale. Naar Edv. Holm efter 1864 vendte sig fra den antike til den danske Enevældehistorie, var det, som Vilh. Andersen rigtigt siger i sin Litteraturhistorie (IV, 134), næppe af nationale Grunde, meget snarere af Interesse for Udenrigspolitikens og Administrationens klassiske Tidsrum. Med Hensyn til Steenstrup vil næppe nogen være i Tvivl om, at det først og fremmest har været en videnskabelig Trang, skabt i Fædrenehjemmet, der har faaet ham til at gaa over fra Juraen til Historien. Vigtigst er Forholdet for Fridericias og Erslevs Vedkommende. Man vil forgæves i Fridericias Brevveksling med Erslev søge Vidnesbyrd om, at Danmarks Ulykke i 1864 skulde have haft nogen bestemmende Indflydelse paa hans Livsværk. Den eneste Gang han strejfer Emnet, er da han i Wien samler Stof til »Adelsvældens sidste Dage«, specielt til Udbruddet af Krigen med Sverige 1657, og skriver til Erslev: »Et anskueligere Billede af den Letsindighed, hvormed Krigen i det Aar begyndtes, har jeg ikke let kunnet faa. 1657 er i Familie med 1863, man haaber paa Alliancer, har ingen, og man giver sig i Lag med en overlegen Modstander.« Her vender Harmen over Ulykken 1864 sig altsaa ikke udad, men indad, og det er en Harme af realistiske Grunde, ikke over lidt Uret, heller ikke — som hos A. D. Jørgensen — over moralsk Brøde, men simpelthen over, at vore

¹ Tilskueren 1911 II S. 457.

² Trykt i Fyns Venstreblad 1923.

Statsmænd 1863 ikke har set klart i de politiske og militære Styrkeforhold. Ganske paa samme Maade er det med den noget yngre Erslev. Som ung Magister drog han 1878 til Berlin for at lære tysk Metode at kende, navnlig som den fremtraadte i Universitetsundervisningen, og uden Betænkelighed tog han Plads paa Tilhørerbænkene hos Droysen, Nitzsch og Waitz, alle tre som gamle Slesvigholstenere arrige Fjender af Danmark. Erslevs Studier her vakte af nationale Grunde saa megen Betænkelighed hos de gamle hjemme, at han maatte holde dem halvt hemmelige, og ganske vist gav han i sine Breve til Fride-ricia Udtryk for sin Kritik af Forholdene i Tyskland, men det var af liberale, ikke af nationale Grunde. De politiske Forhold minder ham om Louis Philippes Tid i Frankrig; »her grasserer som bekendt Reaktionsepidemien, Bismarcks Attentat paa Talefriheden overgaar alt«. Nogen »Germanernes Lærling« i Gjellerups Betydning af Ordene er Erslev altsaa ikke. Men er det ikke karakteristisk for Erslevs Indstilling, at han under sit Berlinophold oplever en for Danmark saa betydningsfuld Begivenhed som § 5's Ophævelse, men at han ikke med eet Ord omtaler den i sine Breve til sin fortroligste Ven? Det nationale Problem har hos det unge Danmark aabenbart været betragtet som de konservatives Sag, hvorfor de heller ikke fandt sig forpligtede til at kære sig om det. —

Den anden Tradition gik, som nævnt, ud paa Georg Brandes' Vækkelse af det videnskabelige Aandsliv i 1870'erne. For A. D. Jørgensens Vedkommende kan vi fatte os kort, da vi allerede har set, at Spørgsmaalets Løsning ligger andet Steds. Yderligere kan peges paa, at Brandes ikke omtales i »Redegørelsen«, og at Jørgensen i sine Breve fra Begyndelsen af Firserne udtrykkeligt pegede paa, at han »levede udenfor hovedstrømningerne«, og beklagede, at »desværre vil granskningen vel tildels få et noget europæisk tilsnit.« Overfor Brandes personlig nærrede A. D. Jørgensen en ligefrem Antipathi og betegnede ham oftere som »oprørende overfladisk og usandfærdig«, eller som »en lille, nervøs og usandfærdig herre«¹. Om Steenstrup behøves der i

¹ Breve S. 120, 137, 296.

denne Forbindelse ikke mange Ord; har man læst hans Angreb paa Darwinismen i »Fra Fortid og Nutid«, eller har man siddet i hans Sofa og hørt hans voldsomme Angreb paa den mulige Eksistens af Neanderthalmænd og andre forhistoriske Racer, har man ikke yderligere Vidnesbyrd behov. Troels-Lund¹ var en personlig Ven af G. B., Høffding og Julius Lange, og han optog i sig meget af deres nye Livssyn, navnlig hvad der faldt sammen med det, der allerede var spirende i hans eget Indre. Men paa den ene Side levede Troels-Lund sig, som den religiøse Natur han var, paa en langt inderligere Maade end Vennerne ind i det nye, hvad de betragtede som »naivt« (hans eget Udtryk herom), og naar han endelig havde sandet den manglende Bærekraft i vedkommende Tankesystem, indtraadte det Øjeblik, da han afviste det. Allerede i 1872 vægrede han sig ved at indtræde i den af Brødrene Brandes stiftede Diskussionsforening (»Literaturselskabet«), fordi han havde opdaget, at den »skal mere kræve en Uniformitet i Anskuelse end en broget Mangfoldighed af omgængelige Naturer,« og han tilføjer profetisk: »Skjøndt jeg nu meget sympathiserer med mange af Forkjæmperne for den »frie Tanke«, saa er min Sympathi ulige mindre for den frie Tanke selv; jeg hilser med Glæde dens Kamp mod de nu herskende religiøse som sociale Fordomme, men jeg frygter ikke desmindre for, at den selv er svanger med nye Ensidigheder og Fordomme.«² Halvfjerdsernes Udviklingstanke slog ganske vist stærkt an hos Troels-Lund, der jo i Forvejen havde betegnet Historien som »den successive Udfoldelse af Folkeaadernes Eiendommeligheder,« og som lagde Evolutionsteorien til Grund for sit store Værk »Dagligt Liv i Norden«. Han brød da heller aldrig med Georg Brandes; — 1876 var han saaledes Medarbejder ved Tidsskriftet »Det nittende Aarhundrede«; — men i Aarenes Løb kom han ham dog temmelig fjernt, til Dels p. G. a. sin Holdning som politisk konservativ og som Forsvarer. Og at Troels-Lund skulde være bleven vakt til sin historiske Gerning af Brandes, er simpelthen umuligt; denne siger

¹ Kn. Fabricius: Troels-Lund S. 27 f.

² G. og Edv. Brandes: Brevveksling I, 371.

selv, da Vennen sendte ham sin Førstegrøde, de »Historiske Skitser«, at »den pittoreske Interesse for mig ved alle den Art Undersøgelser opveier den, der knytter sig til, om noget vist Enkelt er hændt eller ikke hændt;« altsaa en rent æstetisk Vurdering¹. Med Rette fandt Troels-Lund i sit Livs Aften, at han og Brandes hørte til samme »Aargang« i dansk Aandsudvikling; de var paavirkede af de samme Udviklingsbetin- gelser, men den ene var ikke afledet af den anden².

Men nu »Inderkredsen«, der paa en langt inderligere Maade havde Idealer til fælles med Brandes, Erslev, Fridericia og Rubin, og af hvilke de to sidste oven i Købet knyttedes intimt til ham ved Blodets Baand? De hørte naturligvis hans berømte Universitetsforelæsninger; de var Medlemmer af de »frisindede« Foreninger, som han og hans Broder Edvard stiftede, og de skrev af og til en Anmeldelse eller et Smaastykke i det af dem redigerede Tidsskrift. Men man overraskes ligefrem ved at se, hvor overfladisk Forbindelsen imellem dem er. De sender Georg Brandes deres Skrifter; — Erslev saaledes sin berømte Dis- putats, Fridericia sin »Adelsvælde«; — Brandes erklærer sig i sine Takskrivelser, naturligt nok, for »fuldstændig incompetent« til at bedømme Indholdet og indskrænker sig til rosende Ord om Formen, som »fuld Klarhed«, »Indholdets Fylde« og »Frem- stillingens dramatiske Liv«. Han erklærer at misunde Erslev, fordi denne kan tillade sig at skrive Bøger, der ikke sælges, og han fantaserer om sin Lyst til ved Lejlighed at behandle »Su- jetter af den græske eller romerske Oldtid«. Brandes ræsonnerer over for Fridericia over, hvilken Forfaldstid Midten af 1600- Tallet i Danmark frembyder i Sammenligning med det Eng- land ved 1600, som han selv beskæftiger sig med som Baggrund for sin Bog om Shakespeare. Dette er alt; om nogen dybere aandelig Indflydelse paa de to Forskere er der fra hans Side aabenbart aldeles ikke Tale. Og for Resten, hvorledes kunde der være det? At de begge følte, at de skyldte ham noget, er dog sikkert nok; det fremgaar bl. a. af Erslevs store Anstren-

¹ Brevveksling I, 372.

² Brevveksling I, 390.

gølgelser 20 Aar senere for at skaffe Brandes den bekendte »Professorgage«¹. Men det var som Kulturmennesker, ikke som Videnskabsmænd, de betragtede sig som i Gæld til ham. Forøvrigt var navnlig Fridericias Følelser over for Brandes noget blandede; i Sommeren 1884 skrev han saaledes fra Wien til Kr. Erslev: »Af offentlige Nyheder morer det mig heller ikke, at G. Brandes atter synes at have gjort Dumheder²; gid han igjen sad i Berlin!« Saaledes blegner ogsaa Traditionen om Brandes som Vækkeren af dansk Videnskab, og han har selv — ærligt nok — været den første til at indrømme dette. I et Brev til Troels-Lund 1890 mindede han om, at man nylig atter havde hævdet, at ingen Videnskabsmand skyldte Brandes' Paa-virkning noget. »Jeg var stærkt fristet,« fortsætter han, »til en Gang for alle at erklære disse Forsikringer unødige, siden jeg aldrig har gjort nogen Paastand i modsat Retning.«³

Resultatet af vor hidtilværende Undersøgelse er altsaa væsentlig negativt; de to Traditioner er at betragte som to Legender. »Misforstå mig rätt,« som Svensken siger, det er ikke min Mening at paastaa, at 1864 og 1871 skulde være gaaet spørløst hen over Hovederne paa de danske Historikere. Men bestemmende for Valget af deres Livskald var de i intet Tilfælde, og kun ganske sjældent (som ved A. D. Jørgensen) har de drejet deres afstukne Livsbane i en bestemt Retning. I vor Besvarelse af Spørgsmaalet om Grundene til Gennembruddet gælder derfor stadig det tyske Ord for os: »Die Ochsen stehen dicht am Berge.« Da den deduktive Metode er slaaet fejl, er der Anledning for os til at gaa over til den induktive, at foretage en Analyse af selve Gennembruddet og se, hvori det bestod, for deraf at søge at udlede dets bevægende Kræfter. Først dog nogle Ord om selve de Mænd, der stillede sig i Opposition til den hidtilværende Udvikling.

¹ Den spøgefulde Marcus Rubin vilde, at hans, E.s, førstefødte Søn skulde hedde: »Brandes — Spielhagen — Dumas fils« (Brev af 21/2 1881).

² Nemlig ved en Souper efter Grundlovsfesten dette Aar. — Jfr. 9/7 1904: »Jeg glæder mig paa Dine Vegne over, at Du ikke var med paa Møen, G. B.s Tale var gruelig.«

³ Brevveksling I, S. 376.

For mit Øje tegner de sig som Relief-Skikkelserne paa en gammel hellensk Tempelgavl, der f. Eks. fremstiller Kampen mellem Guder og Giganter. Paa den ene Side staar da A. D. Jørgensen som den rolige Athene med den dionysiske Troels-Lund ved sin Side, og i Baggrunden skimtes den tunge Hefaistos-Secher med sin Ovn og Blæsebælg, repræsenterende Gudernes Artilleri. Paa den anden Side af Relieffets Midte Erslev som det klare Lys' Gud Apollon paa sin Stridsvogn, ledsaget til Fods af sin Moder Leto — det er naturligvis Fridericia — og af sin yngre Søster Artemis — Rubin, hvis man da ikke foretrækker at lade Rubin spille Hermes' Rolle. Under Guderne de synkende Skikkelser af de besejrede Giganter: Allen, Schiern, Holm og Rørdam. Hvis De vil indvende mod mig, at Rollerne egentlig bør ombyttes, da »Gennembruddets Mænd« ligesom Giganterne var den angribende Part, vil jeg svare, at det synes mig at være en tungere Anmærkning, at der ikke i mit Relief som paa den gamle Tempelfronton findes en Zeus som det samlede Midterled. Thi det var netop det karakteristiske ved Gennembruddets Olymp, at der fattedes en Gudernes Fader, der var højere end alt Folket.

Om de enkelte optrædende Personligheder kun følgende Bemærkninger: Farversønnen A. D. Jørgensen fra Graasten blev aldrig Student, men naaede dog som landflygtig fra Nordslesvig efter 1864 ved nationalliberal Støtte at faa Foden ind i det danske Arkivvæsen, hvis øverste Chef han blev 1882. Derimod lykkedes det ham ikke at blive knyttet til Universitetet, hvad han heller aldrig tilgav dette. I Virkeligheden maa man i høj Grad beklage, at ikke Jørgensen (eller Troels-Lund) kom til at supplere Kr. Erslev, der som bekendt ikke var nogen menneskeligt rig Natur. Præstesønnen V. A. Secher, der fornyede Studiet af Retshistorien og Udgivertekniken, stod længe som Jørgensens højre Haand i Arkivordningen, indtil de endte med at tørne sammen; »for de var haarde Halse, de Drotter begge to.« Troels-Lund, Søn af en Kontorchef i Nationalbanken, holdt sig helt uden for den slagne Embedsbane og havde af fast Virksomhed kun den honorarlønnede Lærerstilling ved Hærens

Officerskole; han samlede alle sine Kræfter om fri Forfattergerning. Ved Universitetet ansattes Joh. Steenstrup, »denne universitetets søn,« som Jorgensen despektfuldt betitler ham, samme Aar, 1882, som han havde disputeret for Doktorgraden. Aaret efter kom Kr. Erslev, der dog var blevet Doktor flere Aar tidligere, sammestedshen fra Arkivet. Hans Medansøger havde J. A. Fridericia været, men Venskabet mellem de to Rivaler havde vist sig saa solidt, at de havde nægtet at konkurrere mod hinanden, og Fridericia erklærede efter Afgørelsen: »Jeg under Dig Sejren som ingen anden.« Nu blev Følgen, at Fridericia maatte vente 15 Aar i en underordnet Stilling paa Universitetsbiblioteket, ligesom C. F. Bricka indtil 1897 indtog tilsvarende Pladser paa det kgl. Bibliotek og i Rigsarkivet. Erslev og Fridericia, ligesom »der dritte im Bunde,« den noget yngre Marcus Rubin, der i Begyndelsen af Firserne blev Kontorchef for det nyoprettede statistiske Kontor under Magistraten, tilhørte det jævne københavnske Borgerskab, mens Bricka var Lægesøn.

Der er her understreget, fra hvilke Hjem det nye historiske Slægtled kom, og der skal ydermere peges paa, at medens de danske Præstegaarde før 1870 gav et meget betydeligt Tilskud til de førende Historikeres Kreds (Laur. Engelstoft, Estrup, Jens Møller, Wegener, Caspar Paludan-Müller, H. F. Rørdam og A. Heise), blev dette nu langt sjældnere. Mærkes maa det ogsaa, at før 1880'erne var Stillingen som theologisk Kandidat det naturlige Førstetrin til historisk Virksomhed, men efter Magisterkonferensens hyppigere Anvendelse og Skoleembedseksamens Nyindretning blev det nu kun undtagelsesvis Tilfældet.

Endelig er der allerede her Grund til at pege paa det almindelige Livssyn, som prægede den nye Slægt. Før 1864, respektive 1870, havde der ikke været nogen Tvivl herom: Det var, i hvert Fald officielt, det ortodokst kirkelige. Englænderen Edmund Gosse, som har givet os et af de bedste Billeder af det aandelige Liv i Halvfjerdserne i sin vidunderlige lille Bog »To Besøg i Danmark«, fortæller, at hans Vært, Holmens Provst

Fog over for ham hævdede, at siden »den frygtelige Tid« [o: Krigsaaret] havde Religionen haft en vidunderlig Fremgang i København. Men allerede Gosse fandt gennem sine Erfaringer Grund til at betvivle den almindelige Gyldighed af Provstens Paa-stand, og ser man paa de førende inden for Aandslivet, maa man slutte sig til hans Skepsis. 1860'erne var ganske vist Filosofen Rasmus Niensens Tid, da man drømte om Dualisme af Idé og Virkelighed (o: Forening af Tro og Viden), men det varede ikke længe ved, og fra 1870 er ifølge Vilh. Andersen¹ Løsnet: Proces mellem Drøm og Liv (o: mellem Fantasteri og moralsk opfattet Virkelighed), der ved Frihed gennem Udvikling fører til Personlighed. Dette maatte naturligvis ogsaa paa- virke de nye Kræfter inden for Historien. At Steenstrup blev staaende paa et ortodokst Standpunkt, siger mindre, da han i det Hele taget kun i begrænset Grad kan regnes til »Gennembruddets Mænd« (slutter sig kun delvis til den nye Metode, anlægger et aristokratisk Helhedssyn og nærer en rent personlig Kærlighed til de af ham behandlede Emner). Jørgensen² havde i sine unge Aar gennemgaaet en religiøs Krise, der ganske vist var endt med en Tilbagevenden til Kristendommen, men ingen- lunde til Kirkelæren. Da han senere lærte Darwins Udviklings- lære at kende, søgte han Forsoning mellem denne og Religionen ved at betragte »ikke blot kampen for tilværelsen, men ogsaa medfødte evner og tilbøjeligheder, en af skaberen i dyret tænkt sjælsretning«, som de Kræfter, der bestemmer Udviklingen. Troels-Lund, der til Trods for sin theologiske Kandidattitel havde dybere Rødder i antik Filosofi (Platon) end i Kirkelæren, havnede i en Tro paa en Udvikling uden Grænse op mod Gud, der er Lys og Kærlighed. »Maa ikke Kærlighed selv stamme fra Kærlighed?« Under Indtryk af sine personlige Oplevelser endte Troels-Lund forøvrigt med hermed at forbinde en levende Udødelighedstro³. Erslev, der en Gang karakteriserede sig selv som et

¹ Ill. dansk Litteraturhistorie IV, 788 f.

² En Redegørelse S. 63—64, 85—86.

³ Kn. Fabricius: Troels-Lund S. 85, 101.

køligt Forstandsmenneske, der helst vilde udtale sig »saa var-
somt som muligt« selv om historiske Spørgsmaal, og som blev
»mere skeptisk med voksende Erfaring,« skrev i sine senere Aar
til en Ven¹: »Nu har jeg, siden jeg blev voksen, næret den sikreste
Overbevisning om, at »alt er forbi med Døden« . . . og dog kan
jeg ikke tænke mig, at jeg, hvis jeg ad en eller anden Vej fik den
modsatte Overbevisning, paa noget Punkt vilde ændre min
Livsopfattelse eller Livsførelse. . . . Jeg har ikke den samme
Opfattelse, som du udvikler . . . at Videnskaben kun giver lidt
for ens Livsanskuelse. I hvert Fald for mig personligt gælder
det, at mit universalhistoriske Studium har spillet en ganske
afgørende Rolle, og omvendt, at jeg har drevet det, netop for
at forstaa Levekunsten.« Til saa forskellige Resultater kunde
altsaa en personlig Udvikling føre Mænd, der startede fra samme
Udgangspunkt. Særlig radikale Standpunkter indtog Fridericia
og Rubin. Men om alle de nævnte Forskere gælder det aaben-
bart, at de i Modsætning til de foregaaende Historikere har
betragtet sig som staaende uden for Kirken, om end paa for-
skellige Stader. —

Følte alle disse Mænd sig virkelig i Modsætning til den ældre
Historikerslægt, som de var bestemte til at afløse? Der kan
formentlig ikke være Tvivl herom. Selv en saa konservativ ung
Mand som Bricka skriver 1869 til sin Modsætning Fridericia i
Glæden over Udsigten til et Samarbejde²: »Nutildags maa den
vordende Historiker ikke vente at faa en Haandsrækning af de
Lærde, som kunde hjælpe, hvis de vilde; men de ville ikke, de
mure sig alle inde bag en kinesisk Mur af Vrantenhed eller op-
blæst Selvtilbedelse, de lade de Yngre sørge for sig selv. Velan
da, lad de Yngre sørge for sig selv.«³ At denne Bitterhed først
og fremmest er vendt mod Universitetsprofessorerne Schiern
og Allen og mod Gehejmearkivets Chef Wegener, fremgaar af
hans senere Breve, men enhver der har læst Jørgensens »Rede-
gørelse« eller har hørt Erslev tale om sin Ungdom, maa sande,

¹ Til A. B. Drachmann 6/4 1924.

² Udgivelsen af Christian IV.s egenhændige Breve.

³ Bricka til Fridericia 30/1 1869.

at denne Stemning ikke alene var almindelig udbredt, men ogsaa havde sin Berettigelse. Allerede 1870 hører vi om en Liste af »Oppositionen« ved Valgene til »Historisk Forening«s Bestyrelse (man vilde have Krarup og Gjellerup ind i den); omtrent ved samme Tid maa de »historiske Sammenkomster« mellem de unge være begyndt, der gik ud paa her at forelægge Arbejder til Kritik af jævnaldrende¹. Desværre savner vi næsten alle Midler til at erfare, hvilke nye Tanker der herinde er kommet frem, men at Foreningen betød noget, fremgaar af, at Pressen kastede sig over den² og paastod, at den kun gik ud paa gensidig Forherligelse. Bricka var rigtignok af den modsatte Mening og hævdede, at Kritiken i Foreningen tværtimod havde været saa skarp, at den snarere havde hæmmet de aktive Medlemmers Arbejdslyst. Sjælen i disse Sammenkomster synes Fridericia at have været; han var forøvrigt i 1872 optaget af Planer om at stifte et nyt historisk Tidsskrift (Brev fra Heise til O. Nielsen 21/10 72), og han fulgte i Modsætning til de øvrige med levende Interesse Samtidens politiske Liv, hvad enten det drejede sig om Frankrig efter Kommunen eller Danmark under den fremvoksende Provisoriestrid. Om hans Anseelse taler Brickas Ord til ham i 1876: »at De blandt alle yngre danske Historikere staar for mig som facile princeps.«³

Saa meget fremgaar dog af Brickas Brevveksling med Fridericia, at det Ideal, som har forenet dem, har været den strengt retfærdige historiske Fremstilling, hvori Forfatteren kun lod sig lede af Forstanden og lod pro et contra komme lige stærkt frem, mens Læseren selv fældede Dommen. De var lige kritiske mod de Hypoteser, som byggede paa Følelsen (som i Gjellerups Afhandling om den danske Adels Opdragelse), eller paa rene Gisninger (i Anledning af A. D. Jørgensen siges det, at han »dristigt begiver sig ind i Gisningernes uendelige Ørken, hvor Selvbedragets Fata Morgana lokker den Ledende videre og videre, indtil han

¹ Er Foreningen identisk med den »Forening af yngre historiske Studerende«, som Secher 24/9 1872 opfordrer Erslev til at danne?

² Bricka til Fridericia 21/6 1875.

³ 26/9 76.

begraves i Sandet¹). Der er altsaa Tale om en almindelig sund realistisk Reaktion, der vendte sig ikke blot mod den ældre Slægt, men ogsaa mod Samtiden. Følelsen af, at det tidligere Slægtled havde generaliseret paa altfor faa Fakta, maatte vække Trangen til at udvide Tallet paa disse Kendsgerninger.

Men »Gennembruddet« betyder meget mere. I Slutningen af Tredserne havde A. D. Jørgensen, der altsaa havde faaet sin kritiske Sans vakt ved Syslen med den tyske Literaturhistorie, som Autodidakt lært sig selv den moderne Kildekritiks Principer rent praktisk ved at følge den Metode, han fandt anvendt i tyske historiske Afhandlinger (navnlig af Wedekind)². At Metoden af Jørgensen blev anvendt i Praksis med rigelig Fantasi, fremgaar allerede af Brickas kritiske Bemærkning. Men selv Erslev var altid rede til at indrømme Jørgensen Prærogativet for Indførelsen af den kritiske Metode i Danmark. Endnu i 1892, da hans lille »Grundsætninger for hist. Kildekritik« havde set Lyset, gjorde han Finnur Jonsson opmærksom paa, at dennes Anti-kritik »har faaet en fejl adresse, idet den er blevet rettet imod mig og ikke imod A. D. J., der i Nord.kks. grundl. Til. 69 fyldigt har paavist den modsætning, som jeg kun antyder³. . . . J. maa staa som hovedmanden, jeg kan højst faa en underordnet plads som den, der har tiltraadt hans mening.«⁴ Ja, saa sent som i 1907, da Steenstrup skrev sin Afhandling om Svend Estridsen og Biskop Vilhelm i Hist. Tidsskr., hvori han som bekendt viser sig som en meget platonisk Tilbeder af Kildekritiken, besværer han sig over for Erslev over, at denne i sine »Grundsætninger« havde godkendt Jørgensens Udtalelse om ham, at han, S., stod »helt paa det Før-Jørgensenske Stade.« . . »Det maatte da ligge nær, at De — som Jørgensen — slog mig sammen med de øvrige Før-Jørgensenianere.«

Jørgensen er saaledes utvivlsomt den, der indførte Kilde-

¹ Bricka til Fridericia 20/1 1869 og 8/12 1873.

² Redegørelse S. 115.

³ Nemlig om »Skjaldeversenes ægthed og troværdighed«.

⁴ Erslevs Breve, Conc. til Brev til F. Jonsson 28/12 1892 (»ikke afsendt, da han kom selv til mig«).

kritiken i Danmark. Erslev er den, som har bragt den i System som Undervisningsemne paa Universitetet, ved at bygge videre paa Droysens Forlæg efter at have udryddet dennes tredje Kildegruppe: »Monumenterne« (Denkmäler) og indskrænket sig til de to Afdelinger: »Levninger« og »Beretninger« (ligesom han slog Fødderne bort under Paludan-Müllers Sagnopfattelse). Erslev blev som bekendt ikke staaende herved, men gik i anden Udgave af sine »Grundsætninger«¹ videre til ogsaa at ophæve den principielle Forskel mellem disse to Kildeklasser. Jeg har i en tidligere Behandling af dette Spørgsmaal (Fortid og Nutid XII, 147) heri troet at spore en Paavirkning af Filologen A. B. Drachmann; i denne Forbindelse har det maaske en vis Interesse at paapege, at der findes et Vidnesbyrd om, at han endnu tidligere er blevet vendt i denne Retning. I et udateret Brev til Erslev fra Harald Hjärne, der maa henføres til 1892, tiltræder denne ganske Erslevs Inddeling af Kildematerialet i Levninger og Beretninger. Men Hjärne tilføjer, »att skilnaden väsentligen beror på den olika synpunkt, från hvilken den resp. källan uppfattas och kommer till användning. Domen af 8. Nov. 1520 t. ex. är äfven en »Beretning«, för så vidt som det gäller redogörelsen för deri åberopade fakta.« Men har Erslev faaet Stødet til sin ændrede Holdning fra Hjärne, er der paa den anden Side gaaet næsten 20 Aar hen, før han tog den fulde Konsekvens deraf.

Men tilbage til selve Gennembruddet! Et tredje Forhold, som er karakteristisk allerede for det ældste Hold af dets Mænd, som Jørgensen og Troels-Lund, er den voksende Interesse for Danmarks indre Udvikling. Mens Statshistorie og Kongehistorie havde været Hovedsagen endnu for Forfattere som Caspar Paludan-Müller og C. F. Allen, er det nu mere Statens indre Liv og det Folk, som den skjuler for vore Øjne, der interesserer deres Efterfølgere. For en Forsker som Jørgensen, der saa sit Kald i at holde Dommedag over det Danmark, der havde ført til 1864, var det klart, at der maatte gaas dybt for at konstatere Skrøbelighederne, og da den indre Udvikling ansaas for at ligge

¹ Hist. Teknik 1911.

til Grund for den ydre, var Arbejdspladsen hermed afmærket. Troels-Lund, der interesserede sig mere for Fortidens Mennesker og deres materielle og aandelige Liv, end for de Rammer og Institutioner, inden for hvilke de virkede, grundede den danske Kulturhistorie i bevidst Modsætning til Statshistorien. Han hævdede i Strid med Dietr. Schäfer, at Kulturhistorien er »Lys-striben i Menneskets Historie«. Staterne marscherer den Dag i Dag egoistisk paa Stedet, men »i Kulturudviklingen er selve Fremskridtet Bevægkraften.« Dette Fremskridt kommer ikke en enkelt Stat, men alle til Gode. Og endelig har det et Hædersmærke frem for »Stats-Moralen«: Det er altid uplettet af Broderblod.

Vender vi os til den yngre og radikalere Fløj, ser vi, at Fridericia ganske vist begynder med Danmarks udenrigspolitiske Historie efter Freden i Lübeck, men at den indre Udvikling snart faar Overvægten i hans Interesse, saa at den i »Adelsvældens sidste Dage« er selve Værkets Ballast. Selv Edv. Holm udviklede sig i samme Retning i sin vældige Danmark—Norges Historie i d. 18de Aarh. Marcus Rubins store Bøger om Frederik VI.s Tid er næsten udelukkende Kulturhistorie. Selv her er der dog bevaret en Ramme af ydre Historie til at holde Billedet sammen. Men hvad nu, hvis man kom til et Land, hvor denne Ramme ikke fandtes? Meget interessante er de Betragtninger, som Erslev fremsætter over for sin Ven Fridericia fra Firenze 1879, da han var fuldt optaget af Renæssancestudier. Han drøftede heri det Problem, om der, — hvis Specialiseringen førte til, at Kunst- og Literaturhistorie (Brandes og Jul. Lange) blev til særlige Discipliner, at Forfatningshistorien okkuperedes af Retshistorikerne, og Pavedømmets Historie af Theologerne — om der da blev andet tilbage for Historikeren end som en Overbygmester at sammenfatte det hele. Og han tilføjede: »Stærkere end paa andre Omraader synes det mig at træde frem ved Italien i d. XV. Aarh. Historikeren kan ikke indskrænke sig til trættende politisk Detailhistorie og lade sig berøve det, hvori Tiden udtrykker sig ejendommeligt og rigtigst, — Kunsten og Literaturen.« Men hvorledes skulde man forbinde f. Eks.

Aandslivet med Staternes ydre Historie, navnlig naar som i Firenze Medicæernes Beskyttelse for Kunstnerne havde frembragt ikke blot Muligheden for at producere, men til Dels ogsaa den Retning hvori de producerede. »Grundfejlen bliver dog vor store Vanskelighed ved at se disse 100 italienske Smaastater under ét Synspunkt, ved at paavise det fælles i den rent politiske Udvikling. Det kan man maaske ikke, — ja undskyld, saa behandler man ikke Italiens Historie i d. XV Aarh.«¹

Dette Studium af den indre Historie, hvor en Mængde forskellige Opgaver laa ganske uløste hen, maatte føre til en hidtil ukendt Specialisering af Forskerne, der kunde fylde Historikerne af den gamle Skole med Betænkelighed. Allerede 1874 advarede Paludan-Müller Erslev mod at kaste sig ind i Enkeltheder, før han havde vundet Overblik over Studiet i dets Helhed, og han erklærede, at han med Beklagelse havde set flere af de yngre Historikere tabe sig i Specialiteter og derfor aldrig komme til større Arbejder². Selve Paludan-Müller maatte dog glæde sig ved at se det Specialarbejde, som hans kæreste Elev forsvarede for Doktorgraden: »Konge og Lensmand i d. 16. Aarh.«; endnu den Dag i Dag maaske vor ypperste Doktordisputats. Men Vældet af nye Opgaver, som strømmede de unge Forskere i Møde, maatte naturligt fremkalde Tanken om Samarbejde, og allerede i 70'erne foregaar derfor Stiftelsen af »Selskabet til Udgivelse af Kildeskrifter til dansk Historie« med Erslev og Fridericia som de drivende Kræfter. Mens Biblioteket hidtil havde været Historikerens vigtigste Arbejdsplads, — og Mænd som Steenstrup blev hele deres Liv igennem ved at betragte det saaledes, — blev det nu Arkivet, hvor Hovedarbejdet skulde foregaa, fordi Muligheden for Nyfund var saa langt større her. Tidligere havde Arkivmændene og Universitetslærerne dannet to adskilte Klasser, af hvilke den sidste endda saa overlegent ned paa den første; nu blev det anderledes. Den til Bunds gaaende og Stoffet helt udtømmende Undersøgelse blev Historikerens Ideal. Historieforskning, ikke Historieskrivning blev

¹ Erslev til Fridericia 2/4 1879.

² Brev 12/4 1874.

Maalet; de store sammenfattende Fremstillinger vakte Ængstelse og Skepsis. »Egentligt talt,« siger Fridericia 1880 til Kr. Erslev¹, »er jeg ganske glad over, at Du synes at ville opgive Din Bog om Dr. Margr. For mig staar det nemlig saa, at Du fremfor alt ikke maa levere noget, som ikke er du premier rang. Hamle op i tykke Bøger, som Gud skal vide dog ikke alle er første Rangs, kan Du dog ikke med en vis Mand [Er det Steenstrup?] ... Derimod kan jeg naturligviis fuldt vel tiltræde Din Tanke om en Artikel [altsaa om Dr. Margrete] til Historisk Tidsskrift.« Naa, Bogen om Margrete kom jo alligevel frem (1882), og den gjorde Opsigt ved at tage Grunden bort under den skandinaviske Opfattelse af Kalmarunionens Skaber, men det kan ikke nægtes, at det er et noget blodløst og skematisk Billede af den store Dronning, den giver, selv om A. D. Jørgensen vel ikke har Ret i at tale om »bedrøvelig negativitet«. Men navnlig naar det ikke drejede sig om Tidsafsnit, men om hele Landets Udvikling, var man ængstelig over for Syntheser. A. D. Jørgensens Foredrag om Magtens Tyngdepunkt i Danmark, — hvori han viste, at hver Samfundsklasse, som havde siddet inde med Magten, altid til en Begyndelse havde haft Retten hertil, — fremkaldte straks et Kontraforedrag af Fridericia; Steenstrups lille Skrift om »Den danske Bonde og Friheden« blev, med Respekt at sige, tiet ihjel, og Troels-Lunds »De tre nordiske Brødrefolk« blev ubarmhjertigt afklapset af Marcus Rubin for forskellige historiske Misforstaaelser. Det maa derfor siges at være for sent paatænkt, naar Erslev 1911 udtalte en Beklagelse over, at »dette Slægtled ikke er naaet til et stort samlet Syn paa vor Fortid.«² Der var ærligt talt ikke blevet udsat nogen Præmie for Forsøg i denne Retning. Allens »Haandbog i Fædrelandets Historie« fik aldrig nogen Efterfølger.

Men til Gengæld blev der sat en mægtig Energi ind paa den Række analytiske Undersøgelser, som saa Lyset i »Historisk Tidsskrift«, og som gjorde disse Aargange til dets allerværdifuldeste. Mens Tidsskriftet i 1860'erne væsentlig havde holdt

¹ Brev 4/7 1880.

² Tilskueren 1911 S. 467.

sig til at give literærhistoriske Bidrag eller Optryk af Aktstykker, særlig til Belysning af den sønderjydske Politik, mærker man fra ca. 1870 den nye Tids Mænd og Aand, der først forsigtigt vover sig frem i Anmeldelser (A. D. Jørgensen, Krarup, Fridericia og Bricka), hvorpaa man i 1872—73 paa een Gang faar Brickas Afhandling om Christian Barnekovs Fald paa Skällinge Hede, Heises om Herredagen 1530, Troels-Lunds om Christoffer Rosenkrans' Dom og Fridericias om Rigmarskerne og Rigmarskembedet. Alle fire er de Vidnesbyrd om en ny Tids Frembrud, og i de følgende Aar fortsættes der i stigende Tempo i samme Retning. Fra nu af bliver det, at faa en Undersøgelse optaget i Hist. Tidsskr., Maalet for enhver ung retskaffen Historikers Ærgerrighed. Og man tager sig Arbejdet, ikke saa let, men saa tungt som muligt. Det er ikke længer tilladeligt at holde sig alene til Rigsarkivets (Gehejmearkivets) Fonds, dersom Stof til Spørgsmaalets Løsning kan ventes fremdraget andet Steds. Navnlig bliver Rejser til Udlandet for første Gang betragtet som en Pligt, hvis man havde valgt et Emne af vor udenrigske Historie. Belysende er det, at medens det første Kuld, Mænd som Jørgensen og Troels-Lund, endnu næsten undlod at studere i udenlandske Arkiver, og mens Kr. Erslev ved Indsamlingen af Stof til »Dronning Margrethe« (1882) indskrænkede sig til flygtige Studier i Stockholm og Upsala, men ved Fortsættelsen, »Erik af Pommern« (1901), fandt det fornødent at gøre en virkelig Studierejse til Østersølandenes Arkiver, viser Fridericia, denne de udenlandske Arkivstudiers Grundlægger, en meget talende Udvikling. Ved Forarbejderne til Danmarks ydre politiske Historie 1629—35 (1876) besøgte han kun 3 udenlandske Institutioner; da anden Del (1635—48) udkom 1881, var Tallet steget til 10; og da han endelig indsamlede Materialet til »Adelsvældens sidste Dage« (1894), gennempløjede han ikke mindre end 20 Arkiver og Biblioteker i Norge, Sverige, England, Holland, Frankrig, Tyskland og Østrig. Det 18de Aarhundredes lærde Rejser var blevet genoptagne under nye Former.

Vender vi os til Indholdet, er det en naturlig Følge af den

politiske Udvikling, at Gennembruddets Mænd søger andre Emner end det foregaaende Slægtled. Paludan-Müller og Allen havde først og fremmest dyrket den skandinaviske Unions Historie, og Schiern havde syslet med almindelige nationale Problemer. Det er karakteristisk for den nye Tid, at den navnlig fængsledes af Nutiden, og hvad der pegede mod denne. Om ikke i deres første Syslen, der ofte var en Reaktion mod de nationalliberale Historikers Resultater¹, saa dog efterhaanden naaede de ned imod de moderne Tider. Jørgensen styrede bevidst mod at skildre d. 19de Aarhundrede (Christian VIII); Erslev gik fra Middelalderen til Frederik IV og Augustenborgerne; Rubin beskæftigede sig overvejende med sit eget Aarhundrede; Holm var ligeledes den nyeste Tids Historieskriver. Alle blev de dog i deres egentlig videnskabelige Syslen inden for Fædrelandets Historie, men der er inden for Gruppen en tydelig Forskel paa en ældre (højre) Fløj, hvor Jørgensen dyrker Danmarks-Historien som et Kald, Troels-Lund, Bricka og Steenstrup som en Kærlighed, mens man for Erslevs, Fridericias og Rubins Vedkommende mere har Indtrykket af, at Emnet er et Studieobjekt, der ikke vækker nogen større Lidenskab. Man føler ikke, at der ved Siden heraf er Trang til en personlig Berigelse ved at leve sammen med Fortidens hjemlige Skikkelser. Til Gengæld har denne Venstregruppe af Historikere et klarere Blik end Jørgensen, Troels-Lund og Steenstrup for sociale Udviklingslinjer, til en vis Grad ogsaa for de herskende politiske Ideers Betydning og — i hvert Fald naar Talen er om Fridericia — en Trang til psykologisk Forstaaelse. Det ledende Princip hos alle — hos Jørgensen og Steenstrup dog kun med Modifikation — er Tanken om en Udvikling, der først og fremmest sætter sine Blomster i de store Individider; thi individualistisk-liberalistisk er jo Tiden. Den Rankeske Grundtanke om Historien, som en eneste Proces og som Guds Værk, angribes vel ikke direkte, men forbigaas i Stilhed. Forøvrigt ligger Spekulationer over Historiens Filosofi ikke for den danske realistiske

¹ Gosse (p. 241) kalder 1874 Georg Brandes »den nationale Selvbevidstheds uhyggelige Bussemand«.

Historieforskning, og det er ikke uden Grund, naar Edv. Bull samler sin Dom over den i de beskedne Ord: »Nøgtern, solid, hæderlig og velunderrettet«.

Endnu et karakteristisk Træk ved den historiske Venstregruppe, der hænger sammen med dens køligere Forhold til Emnerne fra Fædrelandets Historie, er dens kosmopolitiske Præg, dens større Interesse for den almindelige Verdenshistorie. For Nationer og Racer var Interessen derimod svindende, deraf dens anti-skandinaviske Indstilling; en anden Sag var det, at man af humane Grunde kunde indigneres over national Undertrykkelse (f. Ex. Polen, Finland, Sønderjylland). Naar man dog ikke kastede sig ind i Studier paa første Haand af Verdenshistoriens forskellige Perioder, var det rent praktiske Grunde, der gjorde sig gældende, Umuligheden af at samle det fornødne Materiale i selve Danmark, og Vanskeligheden ved at faa Tid til paa Udenlandsrejser at trænge tilstrækkeligt dybt heri. Men Erslev er af den Mening, at en Dansk bør studere Historiens almindelige Udviklingsgang, dels fordi en dybere Forstaaelse af Danmarks Historie kun er mulig paa dette Grundlag, dels — og navnlig — af Hensyn til sin personlige Udvikling¹. Paa sin store Udenlandsrejse vendte han sin Opmærksomhed mod Renaissancen, der paa denne Tid var i alles Munde efter Fremkomsten af Burckhardts berømte Bog (1864), og som af 70'ernes unge Danmark ligefrem betragtedes som en aandelig Forgænger for den Grødetid, hvori man selv levede². Man har Indtrykket af, at det var nogle af Erslevs lykkeligste Dage, da han, efter at have sat sig ind i Hovedlitteraturen om Renaissancen, fra Firenze og Rom havde sine udbytterige Vandringer med den unge tyske Kunsthistoriker Ludvig Geiger gennem Toscana og Latinerlandet. »I Firenze var Geiger og jeg fra Kl. 6 uadskillelige.«³ »Husker De de glade Timer, vi tilbragte sammen i Fiesole?« skrev han nogle Aar senere til den tyske Forsker, og da Geiger

¹ Brev til Fridericia fra Berlin 1879 u. D.

² Ogsaa i Troels-Lunds samtidigt udkomne »Dagligt Liv i Norden« spores utvetydigt den Burckhardtske Indvirkning.

³ Brev til Fridericia 7/4 1879.

havde forlovet sig, hed det i Lykønskingsbrevet: »Naar jeg tænker paa den godmodige Humor, hvormed De taalte vore fælles Vanskeligheder i Italien; — husker De endnu den lange Vej fra Montecavo til Nemi? — saa er jeg ganske rede til at aflægge det Vidnesbyrd overfor Deres Forlovede, at hun ikke kan ønske sig nogen elskeligere Ægtefælle.« Erslev lovede Geiger, at hans første Forelæsning som Professor skulde handle om den italienske Renaissance, og at Geigers Værk »Renaissance und Humanismus« skulde blive en af dens Grundsten¹.

Ligesom enhver af Erslevs gamle Elever kan bevidne, at naar han holdt sine berømte Renaissanceforelæsninger, var Hjertet med i dem paa en ganske særlig Maade, mærkede Fridericias Elever tilsvarende, at da han som Professor kunde vende Ryggen til Danmark i d. 17. Aarhundrede og med hele sin opsparede Kraft kaste sig ind i den nyeste Verdenshistorie, følte han sig paa en Maade som kommet hjem. Navnlig d. 18de Aarhundrede som Forløber til den franske Revolution og dennes Kulmination i »Menneskerettighedernes Erklæring« var hans Yndlingstemaer. Hvad Italien og Tyskland (Luther!) var for Erslev, var Frankrig for hans Ven. Da han 1883 af Gabr. Monod var blevet introduceret i det nye Société Historique (Cercle Saint-Simon) og dér havde truffet sammen med »morsomme Mennesker«, som Gaston Paris, Renaissancehistorikeren Müntz og »den unge, aandfulde og vist uoversættelige Kritiker Paul Bourget« — det var før dennes Frafald med »Le Disciple«! — følte Fridericia sig i sit Es og glædede sig inderligt til en følgende Aften at skulle se de to Coquelin'er og Mlle Reichemberg optræde samme Steds. Det var ellers ikke ofte, Fridericia glædede sig til noget. Skade kun, at han ikke kunde blive Medarbejder ved Monods berømte Tidsskrift »Revue Historique«; den Stilling havde Johs. Steenstrup allerede besat. Men fransk Historie og fransk Politik vedblev altid at være Fridericias dybeste Interesser. —

Der er nu peget paa en Række af de mest iøjnefaldende Træk ved den nye Bevægelse: Interessen for Udgiverarbejder

¹ Breve 1880 ²²/₁₀ og 1883 u. D.

og for dybtgaaende Specialundersøgelser med Emner fra den indre Historie, helst de senere Aarhundreder af samme, opbygget af hidtil ukendt Arkivstof og baseret paa Kildekritikens Principper. — V. A. Secher plejede som Rigsarkivar at udslynge det Spørgsmaal til sine undergivne: »Hvad er Videnskab?« og det Svar, som skulde afleveres, var: »Metode.« — Andre Karakteristika (i hvert Fald hos den yngre og radikalere Fløj, der fængsler Hovedinteressen) er: Ængstelse for Hypoteser og — endnu mere — for Syntheser. Historieskrivningen træder derfor afgjort tilbage for Historieforskningen. Samfundet beskæftiger Forskeren mere end Staten, i Stedet for skandinaviske Sympatier møder vi europæiske, og Grundsynet er ikke religiøst, men evolutionsmæssigt. Studiet af Danmarks Historie er en Del af det verdenshistoriske Studium; Forskerne er henviste til at dyrke det første, men mere af praktiske end af ideelle Grunde.

Naar jeg ser paa den Buket, jeg hermed holder i Haanden, fristes jeg imidlertid til at spørge mig selv, hvor meget virkelig nyt der er i alt dette. Studiet af Danmarks indre Historie begynder dog ikke med 1864 eller 1871, og den historiske Kritik har Forløbere i Caspar Paludan-Müller og gamle Hans Gram. Er det ikke snarere en højere Potens af noget tidligere for Haanden værende, vi staar overfor? At der er et nyt Livssyn med nye Interesser hos Mændene fra 1870'erne, en anden Indstilling i religiøs, national og samfundsmæssig Henseende, er en Sag for sig. Men berettiger dette til at tale om et Gennembrud?

Svaret faas til Dels ved at vende sig til den samtidige europæiske Historieforskning. Karakteristisk for det 19de Aarhundrede som Helhed er, at Romantiken gør det til »Historiens Aarhundrede«. Man gaar nu over til at interessere sig for alle Tider af Historien, mens Oplysningstiden havde forkættet visse Perioder; man lader Staten træde tilbage for Folket og Kulturen (man beskæftiger sig nok saa gerne med de italienske Kommuners, Digtningens eller Bygningskunstens Historie), og man faar Sans for de ledende Personligheders Betydning. Historikerne kommer i Forbindelse med de lærde Samlere i Ar-

kiverne, med Filologer og Filosofer, Detaljforskningen flourer, og den moderne Kritik grundlægges af Leopold v. Ranke. I Stedet for Oplysningstidens pragmatiske Historie og dens Opfattelse af Historien som en moralsk Lærer for Menneskene, træder i Romantikens Tid Begrebet Udvikling, der naar sit Højdepunkt i Hegels System. Historien opfattes som en eneste Proces, og mens Ranke endnu betragter den som Guds Værk, om end i det skjulte, træder dette Moment helt tilbage hos hans Efterfølgere, Historikerne af den preussiske Skole, der har national-politiske Maal. Opfattelsen af Historien som en eneste Strøm fører endelig ikke alene til Interessen for Verdenshistorien, men ogsaa til den Hegelske »Historiens Filosofi«, som bekæmpes af Ranke og heller aldrig slaar Rod i det nøgterne Skandinavien¹.

Det er sandt, at Udvikling i den romantiske Historieforskning kun opfattedes som gældende for de ideale Værdier, der alene udvikler sig, mens Interessen for de materielle Kræfter i Almindelighed var minimal, før Karl Marx, der i Virkeligheden ogsaa maa henregnes til den romantiske Historieskrivning, lægger Hovedvægten herpaa. Men iøvrigt viser de anførte Træk jo netop det samme, som vi saa bryde frem i Danmark i 1870'erne og 1880'erne. Det er aabenbart de sidste Stadier af et europæisk Kulturtrin, der ledes ind over Danmark, ikke noget, som var en Nyhed i den europæiske Historieforskning. Nu er det ganske vist saa, at dansk literær Tradition gaar ud paa, at 70'ernes Fortjeneste netop er at have aabnet Danmarks Aandsliv for Strømninger, der for længst var komne til Magten i Udlandet, men at disse Strømninger paa Historiens Omraade var af romantisk Herkomst, hører man ikke noget om. Og dog behøver man kun at huske paa, hvilken Rolle Ranke spiller som Prototypen for hele den moderne danske Forskning, ikke mindst for Kr. Erslev, for at skønne, at der ikke i Historien, som i Æstetikken, er Tale om en Kløft, men om en gradvis Udvikling fra den forud herskende Tilstand.

¹ Benedetto Croce: Zur Theorie u. Geschichte der Historiographie (tysk Overs.) (1915), S. 220—244. — Louis Halphen: L'Histoire en France depuis cent ans (1914), S. 142—168.

Særlig klart bliver dette, naar man betænker, hvorledes man i Danmark stillede sig til det nye, som paa denne Tid fremtraadte inden for Forskningen ude i Europa. Thi i 1860'erne brød en virkelig ny Bevægelse frem, som vilde ophæve Romantikens Skel mellem Naturen og Mennesket¹, som afløste Historiefilosofiens »Formaal« med »Aarsag«, som forklarede Historien naturalistisk og arbejdede med Faktorer som Klima, Arv, Degeneration, Milieu o. l. Ved Statistikens Hjælp beregnedes det saakaldte »Fremskridt«. Det var kort sagt den nye Retning, der betegnes som Sociologi, og som vilde klassificere de historiske Kendsgerninger og uddrage Love af dem. Bevægelsen begyndte med Buckle og Auguste Comte, fortsattes med Taine og hans Skole og satte endnu Skud paa denne Side af 1900 i Lamprecht, Breysig og Lindner².

Det maa indrømmes, at denne positivistiske Retning aldrig sejrede inden for den historiske Videnskab ude i Europa. De fleste »egentlige« Historikere forholdt sig mistroiske over for den; i det højeste udstyrede de deres paa Fakta hvilende Fremstillinger »med et Par Pjalter positivistiske Tanker eller Talevendinger.«³ Ganske paa samme Maade gik det med »det historiske Gennembrud«s Mænd i Danmark. Mens Taine virkelig paavirkede Georg Brandes i hans literære Forfatterskab, kunde en Historiker som Kr. Erslev ganske vist i sin Undervisning omtale Buckle og Taine med Sympati, men man vil forgæves i hans eller de øvriges Værker spore nogen Paavirkning af dem eller andre Sociologer. Hele deres individualistiske Idealisme er da ogsaa meget mere i Slægt med, hvad der samtidig bryder frem i dansk Politik, og at der mellem Historie og Politik er en stærk Vekselvirkning, er ubestrideligt.

Det tør altsaa hævdes, at der rettelig beset ikke finder noget Brud paa Udviklingen Sted i den historiske Videnskab i Danmark, og naar det ikke gælder om Historien, turde det samme vel være Tilfældet ved de øvrige Videnskaber. Men

¹ »Naturen« sættes i St. f. »Gud« hos Ranke.

² B. Croce S. 244—263.

³ Smstds. S. 253.

med disse har vi ikke her at beskæftige os. Det nye ligger i Livssynet, som præger Historikerne, særlig deres venstre Fløj, men dette Livssyn betegner kun en videre Udvikling i radikalere Retning af hele det 19de Aarhundredes Ideal.

En Undersøgelse, som den her anstillede, kan efter sin Natur, Beskæftigelse med Mennesket, aldrig føre til Resultater af apodiktisk Vished. Der kan peges, og der er her peget paa, hvad man kan slutte af det historiske Materiale. Men selv om man bygger paa Udtalelser i Privatbreve af Mennesker til deres fortroligste Venner, kan der dog blive Plads heroverfor til Tvivl. Ikke alene bedømmer Mennesker ofte sig selv fejl; lige saa vigtigt er det, at mange Mennesker har dobbelt Bund og ikke tillader nogen at trænge ned til deres dybeste Væsen. Hvor mange bærer ikke Maske og spiller en Rolle, som skuffer selv ret nærstaaende? Og de, som virkelig kom 70'ernes Mænd nær, fandt ofte, at det almindelige Omdømme ikke udtømte deres Væsen. Var det nationale Kald den dybeste Bund i A. D. Jørgensen? Giver »Livsbelysning« hele Troels-Lund? Var Fridericia i Virkeligheden den blide »Nathan der Weise«, som man i Almindelighed maatte tro? Og nu Kr. Erslev, der som den benaadede Pædagog kom Ungdommen nærmere end nogen anden? Selv Marcus Rubin, der dog skulde kende ham godt, betegner ham en Gang under et skarpt Ordskifte som »selvsikker« og »skolemestererende«. Og saa var Erslev dog i Virkeligheden et meget paavirkeligt Menneske, til en Tid under stærk Indflydelse af Fridericia og Rubin, senere af Drachmann og af sin Hustru. Den samme Mand, som ynder at opfatte sig selv som et køligt Forstandsmenneske (se S. 395), kunde aabenbare ganske andre Sider af sit Væsen. Da han 1879 i Rom sad paa en Marmorsten paa Forum og »i Tankerne havde bygget alle disse Søjlestumper og Murbrokker op til Templer og Basilicaer, ja, saa havde jeg unægtelig et Indtryk, der kan betegnes ved Ordene: Drag Dine Sko af, thi det Sted, Du staar paa, er helligt! — Hvor morsomme er ikke vi Mennesker! (fortsætter han sit Brev til Fridericia). Hvad, tror De, er mit største Indtryk af Forum? (Og Erslev svarer:) Den smalle Sti, der slynger sig op til Capitol,

disse flade Sten, hvormed den er brolagt; — her gik de, de gamle store, den Tanke er nok. De Sten bytter jeg ikke bort for Peterskirken, — latterligt.»

Nej, det er ikke »latterligt« eller noget at skamme sig over. Mange af Kr. Erslevs gamle Elever vil glæde sig over, at der ogsaa rørte sig den Slags Strenge i ham, skønt han oftest forsøgte at faa dem til at tie. Men det er et lille Træk, som ligeledes taler for, at Kontinuiteten i dansk Historie trods alt har været ubrudt.
